

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya



Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENḌA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4



Dzina:

Kilasi:

ISBN 978-1-4315-0250-9



LIFE SKILLS IN TSHIVENḌA
GRADE 1 – BOOK 2

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0250-9

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

15th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.



basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA



Zwi re ngomu

Themo ya 3

Siaṭari

- 33 Tshitshavhani tsha hashu 2
- 34 U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu 4
- 35 Zwo khakhea naa? 6
- 36 Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu 8
- 37 Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya 10
- 38 U hvahalela zwifuwohaya 12
- 39 Mikhwa na vhuḁifhinduleli 14
- 40 Vhuḁifhinduleli vhuṛwe hafhu 16
- 41 Ndi ngani ri tshi ṭoḁa zwimela 18
- 42 Zwimela zwi vhone nga ṇḁilaḁe? 20
- 43 Mbeu na hune dza bva hone 22
- 44 Zwine zwimela zwa ṭoḁa uri zwi aluwe 24
- 45 Zwiḁiwa zwine ra ḁa 26
- 46 Hune zwiḁiwa zwo fhambanaho zwa bva hone 28
- 47 Zwiḁiwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo 30
- 48 U vhulunga zwiḁiwa 32

Themo ya 4

Siaṭari

- 49 Tshaka dza ṇḁu (1) 34
- 50 Tshaka dza ṇḁu (2) 36
- 51 Zwe miḁi yo fhambanaho ya fhaṭwa ngazwo 38
- 52 ṇḁu dzi no tea mutsho wo fhambanaho 40
- 53 U wana fhethu na zwithu (1) 42
- 54 U wana fhethu na zwithu (2) 44
- 55 U wana ṇḁila 46
- 56 Wanani zwiṭei tshiṭorini 48
- 57 Kushumisele kwashu kwa maḁi: hayani na tshikoloni 50
- 58 ṇḁila dza u lozwa maḁi 52
- 59 Maḁi a u nwa o teaho na a songo teaho 54
- 60 U vhulunga maḁi o kunaho 56
- 61 U bva kha masiari u ya kha vhusiku 58
- 62 Makoleni vhusiku 60
- 63 ḁuvha na ṇwedzi 62
- 64 ṇaledzi 63



Vho Siviwe Gwarube,
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo



Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisita wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Siviwe Gwarube na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḁa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa ṇthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzoṭhe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḁo vhone ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḁuvha ḁinwe na ḁinwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhuḁamu yoṭhe. Ro lingedza nga ṇḁila dzoṭhe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo loṭhe ḁa uri vhagudi vha ḁo ḁiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḁo vha na mukovhe kha dakalo ili.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.



Gireidi ya

1



Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENDA
Bugu ya 2



Heyi bugu ndi ya:





Fhethu ha tshi tshava tsha hashu



Kha ri vhale

Humbulani nga vhathu vhothe vhane na vha vhona na u amba navho duvha linwe na linwe – ndi vhathu vhane vha vhumba tshitshavha tsha hanu.

Vha nga vha vhathu vha re zwiṱaraṱani kana vha tshi dzula tsini na ha hanu. Vha nga vha vha tshi wanala kerekeni kana tshikoloni tsha hanu, mapholisa a kusi kwa hanu, madokotela na vhanwe vhanzhi.



Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso tshi re kha masiatari aya mavhili.

Ndi fhethu hufhio tshifanyisoni itshi hune na hu elelwa?

Ndi ngafhi kha afha fhethu hune vhathu vha tangana kana u kuvhangana hone?

Duvha:



Kha ri ite nyito

Ndi fhethu hufhio hu re kha tshifanyiso tshi re afho fhasi he na vhuya na hu dalela? Tevhedzelani zwivhumbeo zwaho nga khirayoni.



Kha ri ambe

Vhudzani khonani yau uri no dalela afho fhethu ni na nnyi kana no vha ni nouhe. Ndi ngani no hu dalela?

Ni vhona u nga afho he na endela hone hu a lelutshela vhaeni vha re vhaolef hali?



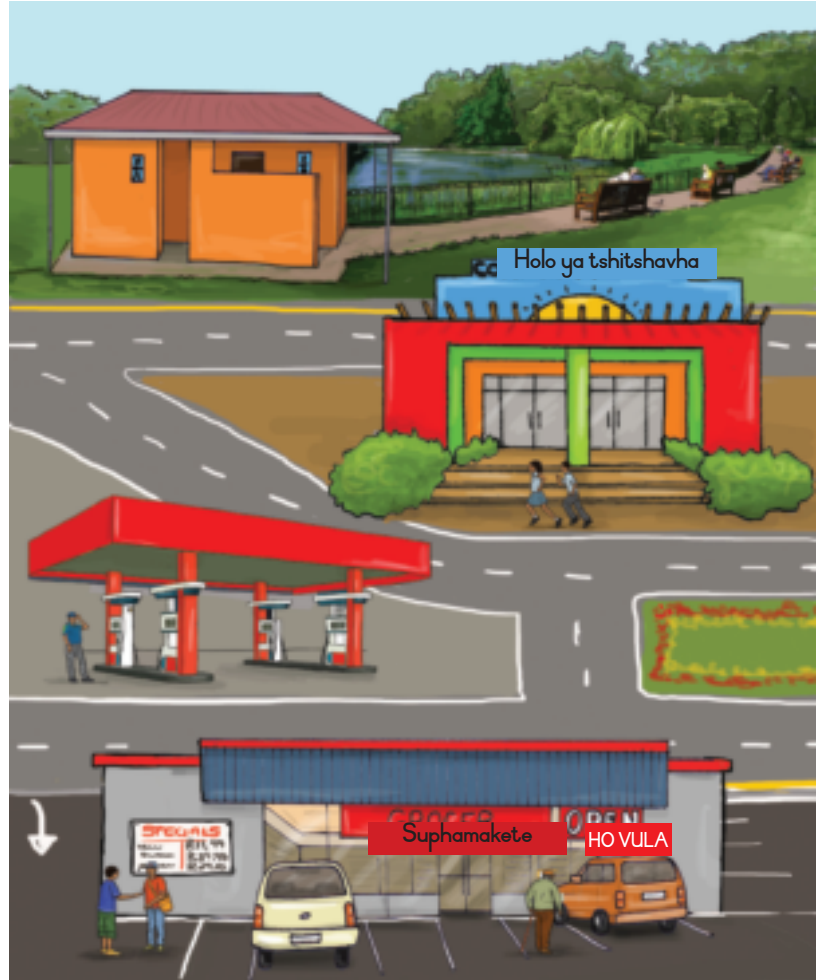


U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu



Kha ri ambe

Hune ra dzula hone hu na zwishumiswa zwine zwa nga shumiswa nga vhathu vhothe. Kiliniki, zwikolo, midavhi ya zwipotso na zwibadela ndi fhethu hune rothe ra hu shumisa. Ri tea hafhu u ita uri vhupo hashu hu dzule ho kuna, u itela uri muthu muniwe na muniwe a diphine ngaho.



Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso itshi:

- Ni vhona u nga vhathu vha a takalela u dzula afha fhethu?
- Ndi nga mini ni tshi humbula ngauralo?
- Tshitshavha na vhupo ha hanu hu nga khwiniswa nga ndilade?

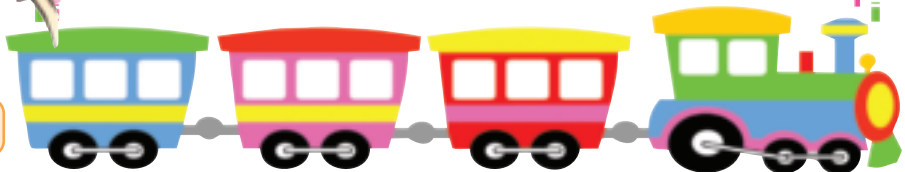


Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso tsha mivhalavhala tsha musu ni tshi khou tshimbila nga tshiendedzi tsha phabuliki (tsha nnyi na nnyi sa tshidimela, bisi kana thekhisi. Ni ite na u sumbedza saizi dzo fhambananaho dza vhatu vhe na namela navho - vharwe vha vhe vho dzula vho tou tswititi, vharwe vha vhe vho kotamela phanda kana vho lala vho gogodela nga mutana, vharwe vhe vha hluwane ngeno vharwe vhe vhatuku.



Kha ri tharamuwe



Kha ri dudele

- Itani uri ni didudedze nga u dodoma ni tshi ya phanda nga zwikunwe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwirethe.
- Tshimbilani ni tshi ya phanda nga zwirethe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwikunwe.



Sikani maledere

Itani zwigwada zwa vhatu vha vavhilihavhili. Shumisani mivhili ya vhoiwe kha u vhumba maledere.

Ni nga ima na luvhondo kana na lala fhasi.

Wanani uri inwi na khonani dzanu ni nga kona u sika ledere line a hu na muthu ane a nga li kona.





Zwo khakhea naa?



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Ni a tšalukanya uri izwi swishumiswa zwothe ndi zwifhio? Vhudzani khonani yaṅu ṅdila yone ya u shumisa tshishumiswa tshinwe na tshinwe.





Kha ri ite nyito

Fhatani modele (tshiedziswa) wa tshifhaṭo ni tshi shumisa matheriala o vusuludzwaho. Ni nga kha ḡi fhaṭa kiliniki, laiburari kana tshifhaṭo tshinwevho tshi re henefho tshitshavhani tsha haṇu. Ni nga kha ḡi shuma nga zwigwada. Khavhisani tshifhaṭo tshaṇu ni tshi sumbedza uri ndi tshifhaṭode tshe na fhaṭa.



Kha ri ṭharamuwe

- Vhekanyani mathaela o tou ima kha rou.
- Swendani vhukati hao.
- Ladzani mathaela fhasi.
- Imani nṭha ha thaela nga milenzhe mivhili.
- Thengathengani nga mulenzhe muthihi kha thaela.
- Shumisani mathaela aya kha mitambo minwevho ya u ṭharamuwa.

Ni vhone ni sa ḡo ḡihuvhadza.





Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu



Kha ri n̄wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshirwe na tshirwe li tshi bva kha zwibogisi zwi re kha tshanda tsha u la. Li riwaleni fhasi ha tshifanyiso itsho.



Mushelapitirolo

Murengisi wa maluvha

Nese (muongi)



Mureili wa thekhisi

Muofisiri wa zwa vhuendi

Dokotela



Murengisi wa mitshelo

Mudzimamulilo

Pholisa



Kha ri ambe

Ni ambe na khonani yanu ngazwo.

Avha vhathu ni a tangana navho tshitshavhani tsha hanu?

Vhathu vha tshitshavhani tsha hanu vha a thusana? Vha thusana nga mini?

Duvha:.....



Kha ri n̄wale

Talani mutalo u tshi bva mathomoni a fhungo l̄inwe na l̄inwe l̄i re kha tsha monde u tshi ya kha l̄i no fana na l̄o kha tsha u l̄a.

Mudzimamulilo

Murad̄o wa Tshumelo dza Tshipholisa dza Afrika Tshipembe (SAPS)

Dokotela

Murengisi wa mitshelo

Mushelapit̄irololo

u fara mafobvu.

u rengisa mitshelo.

u shela pit̄irololo.

u dzima mililo.

u a ri lafha.



Kha ri n̄wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshinwe na tshinwe l̄i tshi bva kha maipfi a re afho fhasi. Ni l̄i n̄wale fhasi ha tshifanyiso tshinwe na tshinwe. Vhambedzani phindulo dzaṅu na dza khonani yaṅu.

Ha zwidzimamulilo

Pit̄iroloni

Sibadela

Tshit̄itshini tsha mapholisa



Kha ri t̄haramuwe

Vhandani zwanda ni tshi tevhedza mutevhetsindo une na khou pfa.

- Thetshesani zwavhud̄i musi mutevhetsindo u tshi shanduka.
- Itani ngaurali kha muzika wa tshaka dzo fhambanaho, u bva kha wa kilasiki u swika kha phopo.
- Vhandani nga u t̄avhanya kana nga u ongolowa ni sa xedzi mutevhetsindo.

Tsivhudzo ya mudededzi:

Thetshesani muzika une mudededzi waṅu vha khou tamba kana mitevhetsindo ine mudededzi vha ita kha ngoma kana tshilidzo tshinweho tshi n̄lidzwa nga zwanda.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya



Kha ri vhale

Vhunzhi hashu ri na zwifuwohaya. Tshifuwohaya ndi tshipuka tshine tsha vha khonani yaṅu. Ni a tshi vhavhalela nahone tshi dzula tshi tsini haṅu - huṅwe tshi dzula na inwi ngomu nduni ya haṅu kana tshi na vhukhudo hatsho ha tshipentshela heneḽho muḽini.



Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso. Ambani na khonani yaṅu nga tshifanyiso itshi. Shumisani khirayoni kha u tangedzela zwifuwohaya zwoṽhe zwine na kona u zwi vhona. Ni nga kona u vhalala zwifuwohaya zwingana? Vhudzani mudededzi waṅu.

- Ni na tshifuwohaya? Arali ni natsho, ṽalutshedzani khonani yaṅu nga hatsho.
- Arali ni si na, ṽalutshedzani khonani yaṅu uri ndi tshifuwohayade tshine na tama u vha natsho kana uri ndi ngani ni si na tshifuwohaya.



Kha ri ṽwale

No ḽhelela sa kṽlasi, ṽwalani mutevhe wa zwifuwohaya zwoṽhe zwine zwi si vhe hone tshifanyisoni. ṽwalululelani haḽha zwine mudededzi waṅu vha ṽwala kha bodo.



Kha ri ite nyito

Olani tshifuwohaya
tshinwe na tshinwe
tshine na tshi tama – ni
nga kha di sokou humbulela
tshipuka tshinwe na tshinwe
tshine na tama u tshi fuwa.
Shumisani vumba kha u
vhumba tshifuwohaya itsho.



Kha ri tsharamuwe

Tsivhudzo ya mudededzi:

Vhunzhi ha mmbwa hu pfana na u tamba nga bola.
Fhedzi ni tea u vha na luvhilo ngauri mmbwa
dzi pfana na u dzhia bola dza shavha nayo.

Itani ndowendowe ya u posa na u gavha bola.

- Posani bola ya thenisi muyani ni tshi shumisa zwanda zwiwili.
- Zwino i poseni muyani nga tshanda tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Zwino i poseni muyani nga tshila tshinwe tshanda ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Bammbisani bola ya thenisi fhasi nga zwanda zwiwili ni i gavhe hafu nga zwanda zwiwili.
- I bammbiseni nga tshanda tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- I bammbiseni nga tshila tshinwe tshanda ni dovhe ni i gavhe nga tshanda tshenetsho.
- Imani no ita danga. Fhirisani bola nga zwanda zwiwili i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshanda tshithihi i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshila tshinwe tshanda i ye kha muthu o imaho seli na inwi.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



U vhavhalela zwifuwohaya



Kha ri ambe

Ndi mafhungo mahulwane u vhavhalela zwifuwohaya zwashu.

Ambani na khonani yaṅu nga zwithu zwine zwifuwohaya zwa ṭoda. Didzhieni ni tshifuwohaya tshe khonani yaṅu a ola kha siatari la II. Humbulani nga zwine na nga ṭoda. Ni nga sedza zwithu zwi no nga zwiliwa na hune na do edela hone. Zwino ṭalutshedzani khonani yaṅu. Ni ite na u amba nga zwine a tea u ita arali ni tshi nga lwala.



Kha ri riwale

Itani thiki (✓) tsini na tshithu tshirwe na tshirwe tshine tsha ṭodiwa nga tshifuwohaya.

Zwiliwa

☐

Maḍi

☐

Tshisibe tsha maṅo

☐

Fhethu hu no dudela na u sa ṅukala hune tsha do edela hone.

☐

Ṽanga ya zwifuwo musi tshi tshi lwala

☐

Holodei

☐


Kha ri ite nyito

Olani vhukhudo na zwiliwa zwine zwa ṭodiwa nga zwipuka izwi. Ni kone u riwala madzina ane ra a rina vhana vhazwo.

Tshipuka	Zwiliwa	Dzina la riwana
		_____
		_____
		_____

Duvha:.....



Kha ri ite nyito

Vhalani fhungo liriwe na liriwe ni humbule ngauri no vha ni tshi nga dipfa hani na uri no vha ni tshi nga ri mini kana u ita mini. Mudededzi wanu vha do ni vhudza uri ni tambe litambwa lifhio.

- No fuwa tshifuwohaya tshiswa.
- Tshimange tshanu tsho ngalangala.
- Mmbwa yanu yo la thoyi (tshitambiswa) yanu ine na i funesa.
- Khonani yanu u levhela (tunga) mmbwa.
- No vhona mmbwa yo khietshelwa goloini yo valiwaho mafasitere.



Kha ri tharamuwe

Thetshelesani mitevhetsindo yo fhambananaho ine mudededzi wanu vha do i lidza. Diiteni uri ni tshipuka tshine tsha tshina tshi tshi tevhedza mutevhetsindo wa muzika.

Musi muzika u tshi tavhanya, gadani sa bere.

Musi muzika u tshi lilesa, tshimbilani sa ndou.



Kha ri ambe



Musi muzika u sa lilesi, fhufhani sa tshisusu.



Musi muzika u tshi ongolowa, tshimbilani sa tshibode.



Muvhuda ndi lushaka lwa mbevha. Mano a mbevha ha gumi u aluwa.



Nwaha muthihi wa muthu u lingana na miwaha ya sumbe ya mmbwa. Musi mmbwa i na miwaha miraru, i na miwaha ya fumbili ya muthu.



Musi tshimange tsho takala, tshi a honedzela.



Kha ri diphine

"Tshimange na Mbevha". Mudededzi wanu vha do ni vhudza uri ndi nnyi a re tshimange, ndi nnyi a re mbevha. Tshintshanani (thadulanani) vhuimo nga murahu nyana.

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:



Mikhwa na vhudifhinduleli



Kha ri vhale



Ri a vusa Jabu.
No vuwa?

Lo tsha mudededzi.
Ndo vuwa.

Maipfi aya a sumbedza mikhwa. Mikhwa yashu ndi ndila ine ra fara ngayo vhaiwe vhathu. Mikhwa yashu i ri sumbedza uri ri tthonifhana hani sa vhathu.

Ri pfa ri tshi takalela u amba na muthu a re na mikhwa. Zwi dovha zwa vha zwavhudi u vha na vhukonani na muthu a re na mikhwa yavhudi.

Ri na vhudifhinduleli ha u fara vhaiwe vhathu zwavhudi tshifhinga tshothe. Ndi ngazwo muñwe na muñwe washu a tshi tea u tshila nga mikhwa yavhudi.



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Vhalani maipfi a re zwibogisini. Ambani na khonani yaṅu nga zwifanyiso izwi. Ambani nga mikhwa mivhuya na mikhwa mivhi ine vhana vha khou sumbedza.



Ndi matsheloni, Makhulu!

Ivhani a neaho.

No hangwa vhurotho haṅu? Dzhiani hanga.

Ndi a livhuha no nthetshelesa zwavhudi.

Sumbedzani u vhavhalela.

Konani u lindela.

Vha mpfarele, Mmawe. Ndo vha ndi tshi khou sedza nelete kha vasi yavho, ya wa ya kwashea!

Mulalo, wee. Ndo doba bege yaṅu hangei nṅa. Ṱhamusi khirayoni dzaṅu dzi tshee hone dzotṱhe.

Thetshelesani vhaṛiwe.

Ivhani a fulufhedzeaho.

Ṱhonifhani vhaṛiwe vhathu.

Lumelisani vhathu vhane na vha divha na vhane na sa vha divhe.

Ṱhonifhani zwi re zwa vhaṛiwe.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



Vhudifhinduleli vhuñwê hafhu



Kha ri ñwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni vhale mafhungo a re zwibogisini. Talani mutalo u tshi ya kha vhudifhinduleli hu no yelana na tshifanyiso tshiriwe na tshiriwe.



Ndi a thusa uri mudzi wa hashu u dzule wo kuna.

Ndi khonani ya vhukuma i no thusa vhañwe.



Ndi a sumbedza vha muta wa hashu uri ndi a vha funa.

Ndi tamba zwavhudi nga thoyi (zwitambiswa) dza khonani yanga.



Ndi a dithogomela khathihi na u londa zwithu zwanga.



Ndi a thusa khotsi anga u deka tafula.

Duvha:.....



Kha ri tambe

Itani litambwa la mikhwa yavhudi na vhudifhinduleli ni tshi sumbedza:

- u lumelisa vhathu vhane na vha divha na vhane na sa vha divhe
- kana u kona u lindela
- kana u kona u thetshesela zwavhudi muñwe muthu
- kana u kona u ñea
- u ita vhukonani na muñwe muthu
- u fulufhedzea
- kana u tñhonifha zwi re zwa vhañwe
- kana u tñhonifha vhañwe vhathu

Musi ni kha zwigwada, itani litambwa la mikhwa yavhudi na vhudifhinduleli zwi tshi kwama:

- muta wa hanu
- kana mushumo wanu wa tshikolo
- kana mishumo yanu ya hayani
- kana zwiliwa zwine na ñewa divha liñwe na liñwe
- kana zwiambaro zwine na ambara
- kana thoyi dzanu
- kana khonani dzanu



Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso ni tshi khou sumbedza vhukonani na vhañwe vhathu.



Kha ri tñharamuwe

Thetsheslesani mudededzi wanu vha tshi ni vhudza uri ni thamuwe/fhufhe, ni gidime kana ni kokovhe.

Vha do lidza tshiñiriri vha sa athu amba ndaela ntswa. Tevhedzani ndaela ya mudededzi wanu nga u tñavhanga kana na ongolowa.



Kha ri tambe

Tambani openi nga mulenzhe wanu une na sa u shumisese. Ndi mikhwa mihulwane ifhio yavhudi ine na i sumbedza musi ni tshi khou tamba openi?



Ndi ngani ri tshi toda zwimela



Kha ri ambe

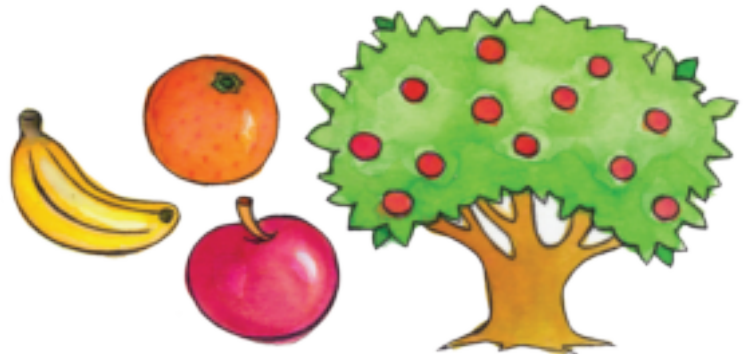
Lavhelesani u mona na inwi. Ndi zwithu zwifhio zwine na vhona zwo bva kha zwimela? Ambani na khonani yaṅu ni vhone uri vhuvhili haṅu ni nga humbula nga zwithu zwingana. Vhudzani mudededzi waṅu nga zwimela zwe na kona u zwi humbula.



Kha ri vhale



Zwiṅwe zwimela zwi ri fha dzhusi na zwiliwa.



Zwiṅwe zwimela na miri zwi ri fha mirunzi.

Zwiṅwe zwimela na miri zwi fha zwipuka vhukhudo.



Zwiṅwe zwimela zwi ri fha maluvha a u nakisa nduni dzashu.





Duvha:.....

Ri tōda mahatsi midavhini
yashu ya mitambo.

Ri tōda mudali wa u
ita zwiambaro.



Ri shumisa ṭhanga kha u ita
mithatha na u fulela ṭhanga.

Ri shumisa zwimela na miri kha
u ita fenitsha.



Kha ri ambe

Ni na khonani yanu, nangani zwithu zwiraru zwi hulwane
zwine ra shumisa zwimela khazwo.

Ri nga ita uri zwimela zwi ṭavhanye u f'hela nge ra zwi
shumisesa? Ambani nga mbudziso iyi no f'helela sa kilasi.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



Zwimela zwi vhonala nga ndilade



Kha ri n̄wale

Zwimela zwi na zwipiḁa zwo fhambananaho. Shumisani maipfi a no bva zwibogisini ni tshi lebuḁa zwimela izwi. Vhambedzani maipfi aṇu na a khonani yaṇu.

midzi

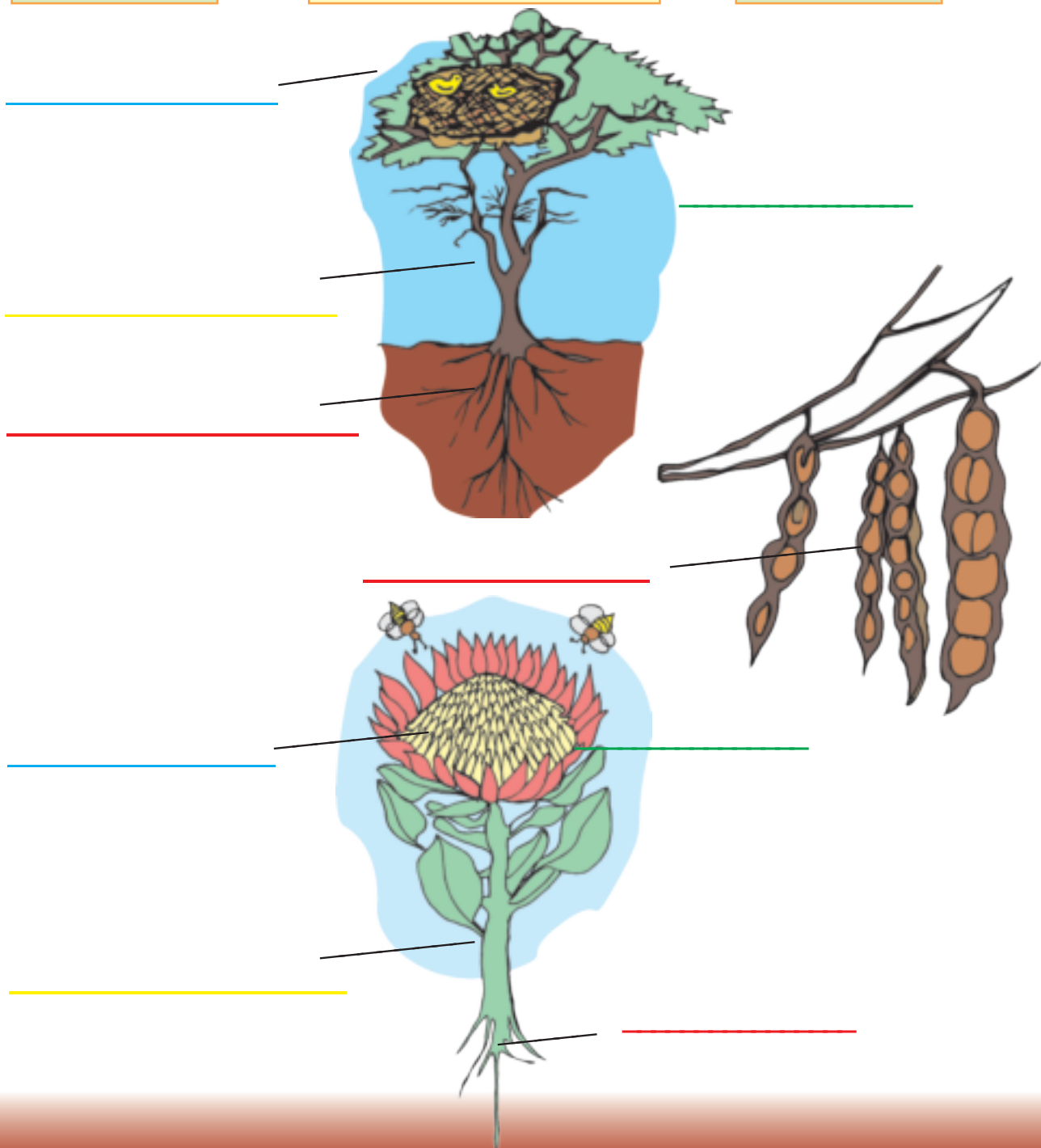
tsinde

tari

liluvha

ganda la mbeu

tsinde



Duvha:.....



Kha ri ṭharamuwe

Khethekanyani kilasi hu bve zwitshinyangade na vhalimangade.

- Vhalimangade vha linedze u thivhela kana u fasha zwitshinyangade.
- Tshintshanani vhuimo nga murahu ha minete mivhili.
- Zwi dovhololeni lunzhi.



Kha ri tambe

Tambani mudzumbamo.

Zwitshinyangade zwo dzumbama hothe nga fhasi kana murahu ha zwimela zwino vhalimangade vha tea u zwi wana zwi sa athu la zwimela zwothe.



Kha ri ambe

Zwimela zwa tshaka dzo fhambananaho zwi vhone zwo fhambana vhukuma. Fhedzi zwi dovha zwa fana fhethu hunzhi. Lavhelesani zwifanyiso izwi. Ambani na khonani yanu nga zwimela. Zwi fhambana ngafhi zwa fana ngafhi?



Kha ri ite nyito

Olani kana ni pennde tshikhokhonono tshi no khou todou la munawa. A tsho ngo tea u vha tshikhokhonono tsha vhukuma. Shumisani muhumbulo (nyekekanyo) wanu. Olani kana ni pennde ni tshi shumisa mitalo kana zwivhumbeo zwi no vhone.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



Mbeu na hune dza bva hone



Kha ri vhale

Zwiṱwe zwimela zwi na mbeu dze dza dzumbiwa kha maluvha kana mitshelo.

Ri ita na u ṱavha mbeu idzi uri hu mele zwimela.

Mbeu i a wa kha zwimela uri i thome zwimela zwiswa.

Dziṱwe mbeu dzi hashiwa nga muya kana nga vhathu, zwikhokhonono na zwipuka. Maṱwe makanda a mbeu a ṱiwa nga zwiṱoni lune mbeu ya sala kha zwitoko zwazwo. Mbeu iyi i a hwaliwa ngaaurali ya ya ya mela huṱwe f'hethu.



Kha ri ambe

Mbeu dzi phadladzwa nga ṅdila ifhio kha tshiṱwe na tshiṱwe tsha zwifanyiso zwi re afho ṅṱha? Mbeu iṱwe na iṱwe i tea u vha i na tshivhumbeo tshifhio uri i kone u phadladzwa nga ṅdila iyi? Rerani na khonani yaṅu.



Arali ni tshi ṱodou ṱavha zwimela nga mbeu, ni nga shumisa mbeu i no bva kha zwimela zwi re ngadeni yaṅu. Kana ni tou renga mbeu vhengeleni.





Kha ri ambe

Gudani tshirendo itshi na miharamuwo.

Vhutshilo ha tshimela

Kubeu kutukutuku:

Kha ri tavhanye ri ku tavhe mavuni!

Kwa mbo di mela tsinde na dzuvha.

Li re na munukho u no nukhelela.

Notshi ya rona i tshi mona na
dzuvha –

Hu si kale lila dzuvha la mbo fa.



Ni songo tungufhala na lila



Kha ri tharamuwe

Sumbedzani uri no takala nga u ita hezwi

Farani dzuvhariboni (sashi) kana riboni

ndapfu nga tshanda tshine na tshi shumisesa.

Dzungudzani tshe na fara, ni tshi ita phetheni

dzo fhambananaho muyani kana kha mavu.

Thomani nga u shumisa tshanda tshine na tshi

shumisesa ni kone u tevhedza nga tshine na sa

tshi shumisesa.

Arali hu na muri henefho tsini, vhonani uri ni

nga u shumisa hani ni tshi tamba. Dembetitani

nga thambo yo vho fhiwaho ya khwatla.

Thomani nga u shumisa zwanda zwivhili, ni

shumise tshanda tshine na tshi shumisesa

ni kone u tevhedza nga tshine na sa tshi

shumisesa.



Tsivhudzo ya mudededzi:
Shumisani thambo, sashi
na riboni.

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:



Zwine zwimela zwa toda uri zwi aluwe



Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso itshi. Zwithu zwothe zwi re khatsho zwi a tshila?

Ambani na khonani yanu ngatsho. Ndi zwithu zwifhio zwi tshilaho zwine na kona u zwi vhona?

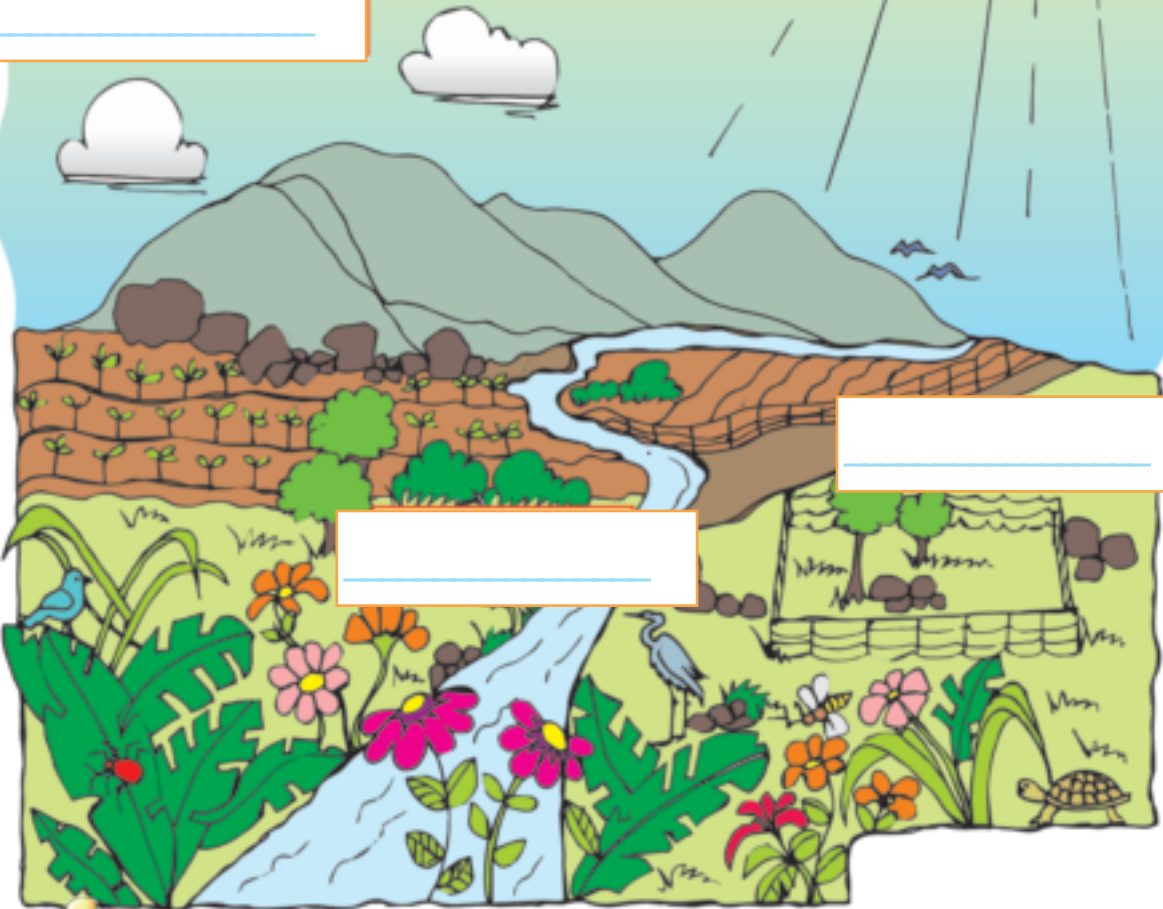
Ndi zwifhio khazwo zwine zwa vha zwimela?

Zwimela zwi a aluwa?

Zwimela zwi a la? Arali zwi tshi la, zwi la mini?

Zwimela zwi a nwa?

Arali zwi tshi nwa, zwi nwa mini?



Kha ri riwale

Zwino riwalani liiwe na liiwe la haya maipfi kha tshifanyiso tshi re afho ntsha ni tshi sumbedza uri zwimela zwi toda mini uri zwi aluwe.

masana

maḁi

pfushi

muya

Duvha:.....



Kha ri ite nyito

Zwi a leluwa u t̃avha tshimela tshanu
inwi mune. T̃avhani munawa.

Ni tea u vha na:

Liga la 1:

Tevhedzani maga haya:

Tibani nawa tharu nga
mbemba mbili dza dzudzu.

Zwi vheyeni sosarani kana
baweleni i si na tshithu.



maḍi



nawa



baweḽe



dzudzu

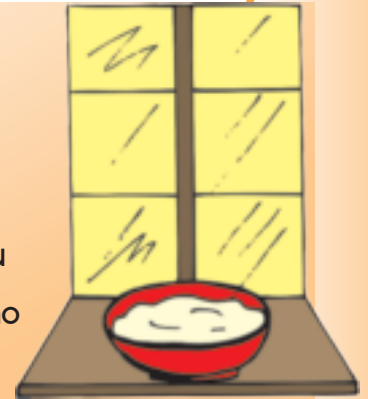
Liga la 2:

Shelani maḍi n̄tha
ha dzudzu ni vhe
na vhuṭanzi uri yo
nukala vhukuma.



Liga la 3:

Vheani sosara kana
baweḽe kha guvha la
fasit̃ere kana f̃hethu
hu re na tshedza tsho
linganelaho.



Liga la 4:

Nga murahu ha
maḍuvha nyana, ṭolelani
ni vhone uri tshimela
tshanu tshi khou
aluwa nga ndilade. Tshi
sheledzeni luthihi nga
vhege.

Duvha la 1

Duvha la 2

Duvha la 3

Duvha la 4



Liga la 5:

Musi tshimela tshanu
tsho no bva midzi, ni
tshi t̃avhe mavuni o
limiwaho.



Liga la 6:

Sheledzani tshimela tshanu
tshifhinga tshot̃he. Nga murahu ha
vhege dzi si gathi, ni ḍo vha ni tshi
vho fula nawa dzanu.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



Zwiliwa zwine ra la



Kha ri vhale

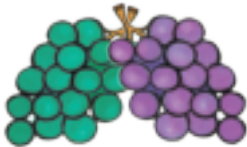
Zwiliwa zwa pfushi zwi ri fha mafulufulu.

Ri tea u la zwiliwa zwi re na mutakalo uri ri kone u shuma mishumo yashu zwavhudi. Zwiliwa zwi re na mutakalo zwi ri fha mafulufulu khathihi na u ri alusa.



Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nwalani dzina la lushaka luniwe na luniwe lwa tshiliwa nga fhasi ha tshifanyiso tsho teaho.



Kha ri nwale

Zwithu zwine na funesa u zwi la ndi zwifhio? Ndi zwiliwa zwifhio zwine na si zwi funese? Zwi nwaleni fhasi ha tshoho yo teaho afho fhasi. Nangani kha zwifanyiso zwi re a fho ntsha.

Zwiliwa zwine nda zwi funa	Zwiliwa zwine nda sa zwi fune



Kha ri vhale

Ri nga khethekanya zwiliwa zwa bva zwigwada zwa sumbe.

Ni tea u la zwiliwa zwi re nga fhasi tshifhinga tshothe. Ni nga kha di la zwiliwa zwi re nga ntshantsha, fhedzi hu si tshifhinga tshothe.



Kha ri ambe

Ambani sa kilasi

Ndi nga mini ri tshi tea u sa lesa zwiliwa zwi re nga ntsha tshifanyisoni itshi ngeno ro tea u lesa zwi re nga fhasi?



Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:



Hune zwiliwa zwo fhambanaho zwa bva hone



Kha ri vhale

Vhunzhi ha zwiliwa zwi bva dzibulasini. Tshithu (tshibveledzwa) tsha u thoma tshi bva dzibulasini, tsha kona u shumiswa kha u ita zwinwe zwibveledzwa zwa zwiliwa.



Vhurotho na mikapu zwi bva kha goroi.



Ri wana makumba kha khuhu.



Mitshelo i anwa kha miri na zwimela.



Ri wana mafhi na nama kha kholomo.

Ri ita tshizi na yogati nga mafhi.



Ri shumisa mavhele kha u ita mugayo/vhukhopfu.

Duvha:.....



Mutoli u bva kha notshi.



Swigiri i bva kha mphwe/movha.



Ri wana nama na bekhoni kha nguluvhe.



Ri nga kona u tavha mitshelo ngadeni dzashu.



Kha ri ite nyito

Imbani luimbo ulu ni
na mudededzi wanu.



Too, too: Vhomme vho vhuya na magwavha.
Too, too.

Miomva na maapula. Too, too.

Nawa, eregisi na madabula. Too, too.

Ri do la ra khwattha mivhili. Too, too.

Nda shuma ndi na nungo. Too, too.

Ndi kapula zwi tshi difha. Too, too.

Nda dzula ndi na nungo. Too, too.





Zwiliwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo



Kha ri vhale

Zwiliwa zwine ra zwi funesa a si zwone zwo ri teaho tshifhinga tshothe. Tshinwe tshifhinga ri nga takalela tshithu tshine tsha si vhe tshavhuḁi kha riṇe. Tshinwe tshifhingavho a ri takaleli tshithu tshine tsha vha tshavhuḁi vhukuma kha riṇe.

Zwenezwo, zwiliwa zwavhuḁi zwa ḁalesa zwi nga ni dina. U ḁesa zwithu zwinzhi a zwi na mutakalo. Iḁani u swika ni tshi pfa no fura. Ni so ngo ḁa tshithu ni sa gumi ngauri ni khou tshi takalela.



Kha ri ite nyito

Gerani zwifanyiso zwa zwiliwa zwi re na mutakalo na zwi si na mutakalo kha magazini ni zwi nambatedze kha zwikotikoti zwo teaho. Arali ni sa koni u wana zwifanyiso izwi, ni tou ola zwiliwa.



Zwiliwa zwi re na mutakalo



Zwiliwa zwi si na mutakalo

Duvha:.....



Kha ri n̄wale

Shumisani zwe na guda nga zwiliwa kha u n̄wala menyu wanu.

Vhuragane

Tshiswiṭulo

Tshilalelo



Kha ri ite nyito

Ri khou ya u ita saladi ya mitshelo.
Tevhelani fhedzi ndaela dzi re afho fhasi.

Ni tea u vha na:

- Tshaka dzo fhambananaho dza mitshelo
- Dzhusi ya mitshelo
- Aisikhirimu kana khirimu
- Baweḽe khulwane



Tevhelani maga haya:

- T̄anzwani mitshelo.
- Swotolani makanda arali zwo tea (sa maswiri).
- Tsheani hu bve zwipida zwiṭuku. (Ni humbele muthu muhulwane a ni thuse)
- T̄anganyisani mitshelo kha baweḽe.
- Iḽani ni ḽiphine zwo tou ralo kana no shela aisikhirimu kana khirimu nga n̄ha.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



U vhulunga zwiliwa



Kha ri vhale

Lavhelesani tshifanyiso itshi.



KHALENDI 2015						
KHUBVUMEDZI						
M	T	W	T	F	S	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27



Kha ri ambe

Ndi mini zwe na zwi vhona malugana na maduvha? Zwi kha di lea? Ni vhona u nga ho bvelela mini kha zwiliwa izwi?



Kha ri vhale

Zwiliwa zwitete a zwi dzuli zwi zwitete

tshifhinga tshilapfu. Mirwe mitshelo na miroho i a thoma u puta ya sina. Nama, khovhe na zwinwe zwiliwa zwa mafhi zwi a sina. A ri tsha kona u dovha ra zwi la. Ri nga ita mini uri zwiliwa zwi dzule zwi zwitete? Fhethu havhudi ha u vhulunga zwiliwa ndi firidzhini, fhedzi zwinwe zwiliwa zwi a sinavho arali zwo dzulesa firidzhini kana kha tshixwatudzi. Hu na dziinwe ndila dza u ita uri zwiliwa zwi dzule zwi zwitete.



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.
Ambani na khonani yaṅu ngazwo.
Hu na ṅdila dzif hio dzo
fhambananaho dzine dza nga
vhulunga zwiliwa?
Hu na dzine na nga dzi humbula?
Ambani na khonani yaṅu ngadzo.
Vhudzani kilasi tsumbo dzadzo.



Kha ri ṅwale

Lavhelesani zwifanyiso zwi re afho fhasi ni vhale maipfi a re zwibogisini. Ni
kone u ṅwala lithihi la maipfi aya nga fhasi ha tshifanyiso tshi no yelana na
ipfi ilo.

Zwitete

Zwa zwikotikotini

Zwo omiswaho
(mikusule)

Zwo omiswaho aisini
(zwo xwatudzwaho)



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Tshaka dza mahaya (1)

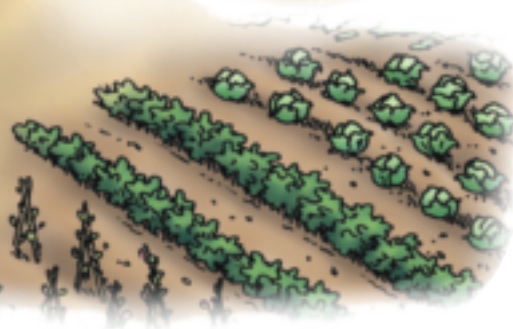
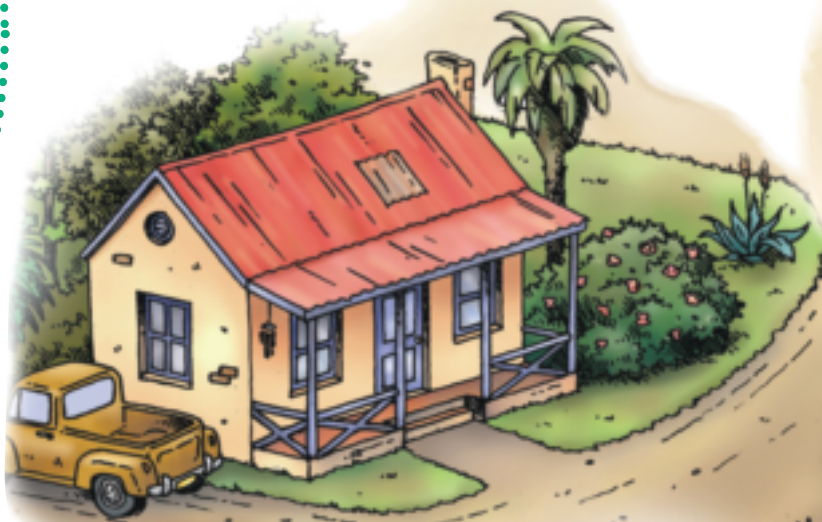


Kha ri ambe

Hayani hanu ndi hune na dzula hone.

Vhathu vha Afrika
Tshipembe vha dzula migini
yo fhambananaho.

Inwe na inwe ya nngu idzi ni
nga i wana ngafhi?

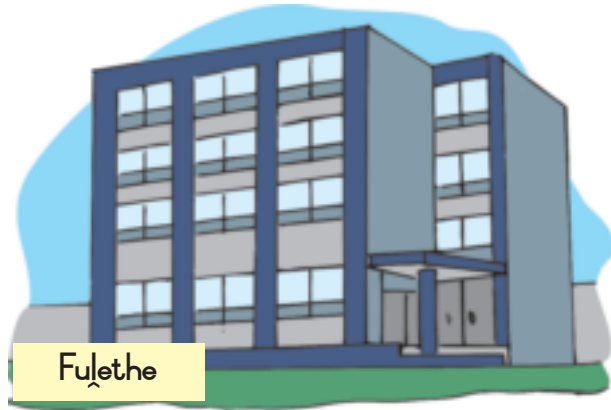


Duvha:.....



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Ambani na khonani yanu nga zwithu zwine zwa fana midini yotlhe. Ni kone u amba nga zwithu zwi sa fani. Ho dalesa zwifhio? Zwi no fana kana zwi sa fani?



Fulethe



Nndu dza tshitizi tshithihi na zwivhili



Kharavane na madennde



Vhudzulo ha mikhukhuni



Nndu dza sialala



Midzi ya tshitizi tshithihi.



Kha ri ite nyito

Shumani ni kha zwigwada. Wanani bogisi la zwienda. Li penndeni uri li nge nndu. Divhumbeni nga vumba (kana vumba la u tambisa) tshifanyiso tsha musi ni tshi khou ita zwiwe zwithu nga nnda ha nndu.



Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:



Tshaka dza nndu (2)



Kha ri ite nyito

Elekanyani nga miḽi yo fhambananaho ye na vhuya na i vhona hune na dzula hone kana he na vhuya na dala. Olani zwifanyiso zwa tshaka mbili dza miḽi ye na vhuya na i vhona.



Kha ri ambe

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha ḽo thetsheshelesa mihumbulo ya vhoiwe.

Nḽuni yo fhatiwaho zwavhuḽi ya khwatḽha a ri pfesi phepho na mufhiso. A ri nelwi nga mvula kana ra dinwa nga muya. A si vathu vhanzhi vho tsireledzwaho ngaaurali. Ambani na khonani yanu nga uri vathu vha ḽitsireledza nga nḽilade arali vha sa dzuli ngomu dzinduni.



Kha ri t̃haramuwe

- T̃haramuwani u ya nga hune na nga kona uri ni kone u pennda t̃hanga ya n̄du ya hānu.
- Gwadamani fhasi ni t̃avhe zwimela ngadeni yānu.
- T̃haramudzani zwanda zwi ye matungo ni tshi sumbedza u vulea ha mafasītere a n̄du yānu. Zwino valani mafasītere ōt̃he.
- Kwatamani ni t̃ahule ngadeni ya hānu.
- Swielani fhasi nga luswielo lulapfu.
- T̃anzwani mafasītere nga labi īli.

Tsivhudzo ya mudededzi:

Thetshesani mutevhetsindo une mudededzi wānu vha ḡo lidza kha ngoma. Tsukunyeyani na mudivhitho uyu. Musi mudededzi wānu vha tshi tshintsha mudivhitho, na inwi tshintshani luvhilo lwa kutsukunyele kwānu. Ni thetshesele zwavhudi.

Duvha:.....



Zwe midi yo fhambanaho ya fhatwa ngazwo

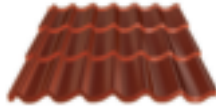


Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso.



zwidina



thaili



mazennge



semennde



madzhesi/ṭhanga



ngilasi



basha



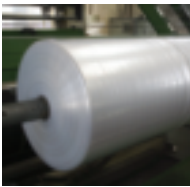
mabulannga



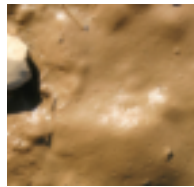
matombo



seila



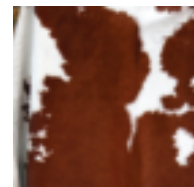
pulasitiki



vumba/mavu



tsimbi



mikumba



muṭavha



Ambani na khonani yanu nga matheriala o fhambanaho.

Ndi afhio a no bva limagani?

Aya manwe a bva ngafhi?

Talutshedzani kilasi uri nndu dzine na dzi vhona ni tshi da tshikoloni dzo fhatwa nga matherialade.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do riwala
mutevhe kha bodo.





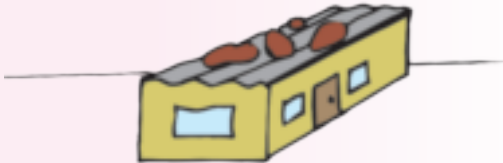
Talani mutalo u tshi sumbedza uri lushaka lwiwe na lwiwe
lwa nngu lwo fhatwa nga matheriala afhio.

Kha ri ite nyito

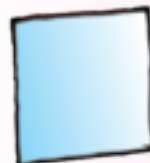
Duvha:.....

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do
kuvhanganya bugu dzanu dza
u shumela uri vha dzi sedze.

Lushaka lwa nngu



Matheriala a u fhatwa



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



52

Themo ya 4 – Vhege dza 2

Nndu dzi no tea mutsho wo fhambanaho



Kha ri vhale

Nndu dzi tsireledza vhathu kha mutsho wo fhambanaho. Dzi a kona u ri tsireledza kha masana a duvha a no fhisa. Dzi dovha dza ri tsireledza kha phepho, muya na mvula.



No vha ni tshi zwi divha uri vhathu vha no dzula mashangoni a no rothola vha tea u fhaṭa nndu dza tshipentshela? Nndu idzi dzi tea u tsireledza vhathu kha phepho musigambogo i tshi wa.

Hoyu ndi mepe wa Greenland, shango la u rothola.

Heyi ndi igloo



Vhainwe vha vhathu vha no pfi Vhainuit, vhane vha dzula fhethu ho ḍalesaho gambogo na aisi, vha fhaṭa vhukhudo havho ha vhuria nga mabuloko a aisi. Aisi i thivhela phepho. Vhukhudo uhu hu vhidzwa upfi ndi igloos.

Duvha:.....



Kha ri ite nyito

Ni kha zwigwada, itani litambwa la uri ni nga

fhatisa hani nndu.

Nangani uri i do vha nndude?

vhudzulo ha mikhukhuni

Ni do shumisa matherialade?

Shumisani mariwe a maipfi
haya?

vothi

midzi ya sialala

nndu dza tshitizi
tshithihi kana zwivhili

nndu dza Cape-Dutch

zwidina

luvhondo

pennde

fulethe

thanga

tshimini (tshumela)

fasiṭere

semennde



Kha ri vhale

Itani itshi tshirendo sa
tshipida tsha litambwa lanu:



Fhata iwe fhata, nndu ntswantswa!

Randa muteo, u hwalele zwidina luvhondo lu ime

Namedza kapa u rwele mbalelo, mazenenge a gonye

Hu vhe u awela duvha u fhisu.

Fhata iwe fhata, nndu ntswantswa!

Tshitavha na mavothi na dzithaili khezwi

Maḍi na semennde kha zwi swike ri hulunge –

Hu vhe u tinya mvula.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:





U wana fhethu na zwithu (1)



Kha ri vhale

Hu na tshaka dzo fhambananaho dza mimepe. U itela u kona u nanga mepe wo teaho ri tea u divha uri ndi nga mini ri tshi toda u shumisa mepe.

Mepe ya zwitarata i ri thusa kha u wana zwitarata na huiwe fhethu doroboni thukhu na khulwane. Vhorabulasi vha toda mimepe ine ya sumbedza zwithu zwi no nga madamu, milambo na thavha.



Duvha:



Kha ri ite nyito

Musi ni na khonani yaṅu, ambani nga mbudziso idzi. Olani tshitendeledzi u mona na fhethu hu re kha tshifanyiso tshi re kha masiatari aya mavhili.

Ni nga wana ngafhi bugu dza u vhala?

Ni nga pota ngafhi mbava?

Ni nga ya ngafhi musini tshi lwala?

Ni nga renga ngafhi zwiliwa?

Ni nga lindela bisi ngafhi?

Ni nga pfuka tshitaratara ngafhi no tsireledzea?

Tsivhudzo ya mudededzi:

Mudededzi wana vha do ni vhalela afha fhethu nga huthihi nga huthihi, na kona u wana phindulo.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:



U wana fhethu na zwithu (2)



Kha ri ambe

Lavhelesani ndila, ine Mulalo a tshimbila ngayo u bva mudini wa hawe u swika tshikoloni, kha mepe uyu wa bada wa zwifanyiso.

Talutshedzani khonani yaṅu uri Mulalo u do tshimbila nga ndila ifhio. Ni shumise maṅwe a haya maipfi:

ntḥa

f'hira

vhambela

pfuka

f'hasi

Ndi ngafhi hune khanani ya Mulalo yo pofulaho ya nga pfuka tshitarata yo tsireledzea?



Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi waṅu vha do mona na kilasi. Vhudzani mudededzi waṅu uri khonani yaṅu yo talutshedza ndila zwavhudi naa.



Kha ri ṭharamuwe

- Navhisani thambo ndapfu fhasi.
- Ni khou do tshimbila "badani" iyi.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya phanda, murahu na matungo.
- Tshimbilani nṭha ha thambo no vhea zwanda nṭha ha ṭhoho.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya murahu zwanda zwangu zwi muṭanani.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya matungo zwanda zwangu zwi kha khundu.

Duvha:.....



Kha ri ṿhale

No kona u swika ngaf̣hi? Arali no kona u ita muṭharamuwe uyu wọṭhe zwaṿhudi, khạlarani tshif̣hạṭuwotshiṇwethuwi. Arali no balelwa tshoṭhe u ita muṭharamuwe uyu, khạlarani tshif̣hạṭuwotshịtunguf̣hali. Arali no kona u ita miṇwe ya miṭharamudzo iyi khạlarani tshif̣hạṭuwo tshi re ṿhukati ha u ṇwethuwa na u tunguf̣hala.

Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya phanda na murahu.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya matungo.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndo vhea zwanda nṭha ha ṭhoho.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya murahu zwanda zwanga zwi muṭanani.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya matungo zwanda zwanga zwi kha khundu.			

adededzi:
saino:
Duvha:



U wana ndila



Kha ri n'wale

Mepe ya zwifanyiso i ri thusa kha u vhona uri fhethu ho thalangana nga ndilade. Lavhelesani mepe hoyu.



Kha ri n'wale

Fhindulani hedzi mbudziso. Ni nga kha di humbela khonani yanu uri a ni thuse.

Itani tshitendeledzi hune na vhona **km**.

Ni na zwitendeledzi zwingana?

Maanda u tshimbila u bva hayani u ya laiburari.

U vhona mini tsini na laiburari?

Ndi luswayo lufhio lwe a lu vhona e ndilani?

Maanda o tshimbila vhukule vhungafhani?

Ndi tshifhato tshifhio tshine Maanda a nga kona u tshi vhona e munangoni wa laiburari?

Maanda u na ndala. U khou todou ya hayani. Khalarani bada ya tshikhau ya u bva laiburari i tshi ya hayani hawe.

Mudavhi wa bola ndi wone u re tsinisa na hayani ha hawe?

Tsivhudzo ya mudededzi:

Ni vhe na vhuṭanzi tshifhinga tshothe uri mudededzi wanu ni a vha vhudza naa arali ni sa koni u vhona zwavhudi.

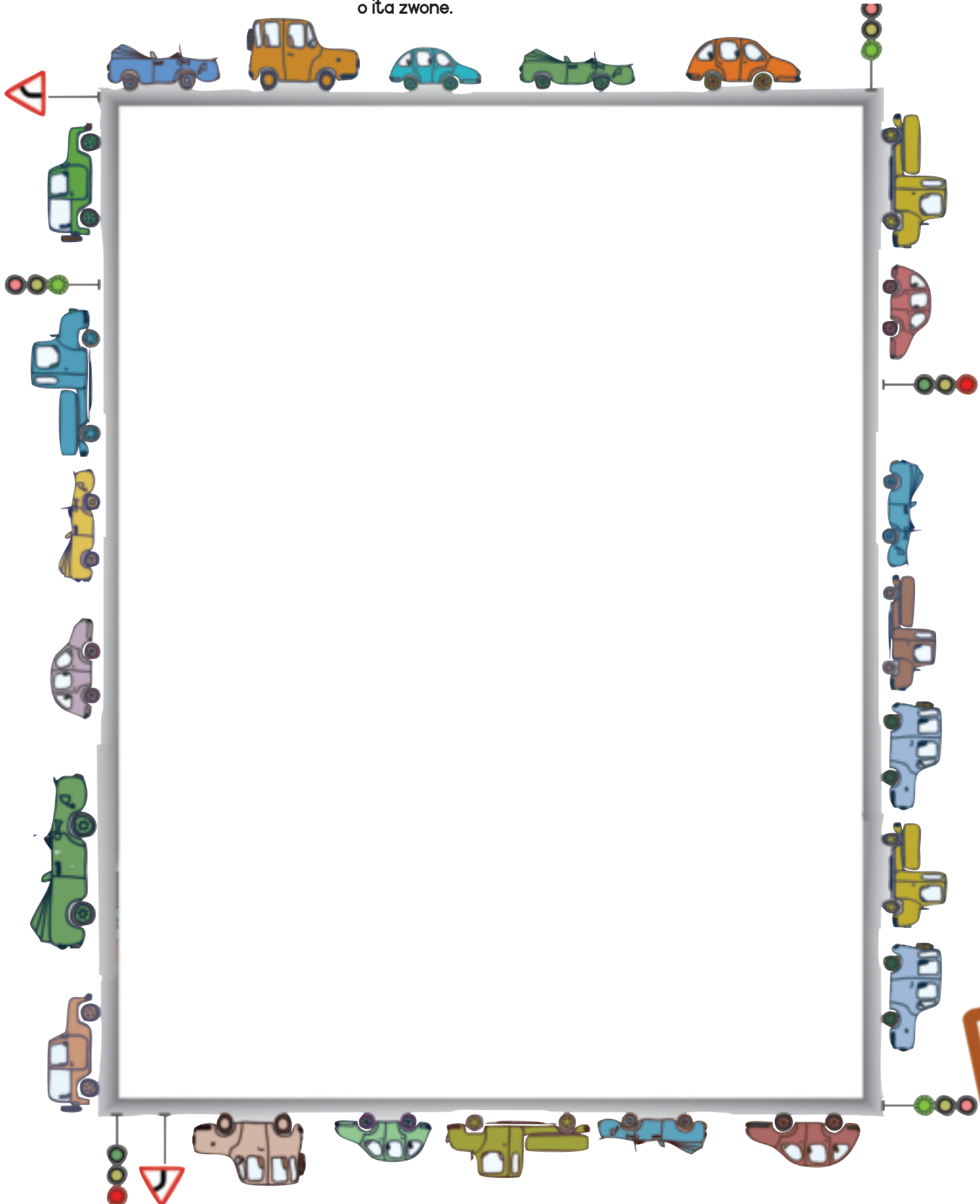




Kha ri ite nyito

Duvha:.....

Olani mepe wa zwifanyiso wa inwi mune wa ndila ine na tshimbila ngayo
vhukati ha fhetu huvhili. Ni nga nanga fhetu huriwe na huriwe
huvhili. Musi no no fhedza ni nga sumbedza mepe wanu khonani dzanu.
Sumbedzani khonani yanu mepe wanu ni ri a talutshedze ndila yanu.
Vhonani arali o zwi kona. Vhudzani mudededzi wanu arali khonani yanu
o ita zwone.





Wanani zwiitei tshiṭorini



Kha ri ite nyito

Mudededzi waṅu vha ḡo ni vhalela tshiṭori tsha Maemu.
Thetshelesani zwavhudi. Tevhelani ṅdila ine Maemu a fara yone
kha mepe u re buguni yaṅu.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi waṅu vha ḡo ni
vhalela yone hafhu vha ni
humbela uri ni ite tshifhambano
(X) kha fhethu.



Nga Migivhela Maemu u tamba na khonani dzawe phakhani ya (X).

Linwe ḡuvha nga matshelonitsheloni mme awe vha ri: "Makhulu vha
khou lwala. Ni nga kona u vha isela izwi zwiliwa?"

Maemu a dzhia pulasitiki khulukhulu ya zwiliwa. Fhedzi musi a tshi tou bva nga gethe (X) a tangana na muwe munna. Uyu munna a amba nga ipfi lidenya a ri. "Hoo, ndi khou zwi vhona uri wo hwala zwiliwa. Zwi khou ya ha makhulu, a thi ri?" Maemu a pfa o tshuwa nga maanda. A thoma u hwenya a tshi tsa na bada o livha tshitshini tsha vhadzimamulilo. A tshi swika henefha a khonela kha tsha monde (X). Fhedzi a ri a tshi sedza murahu a vhona ula munna a tshi khou mu tevhela.

Maemu a humbula u ya u toda thuso kha khonani dzawe phakhani. A tshi swika laiburari, a khonela kha tsha u la a tshimbila a tshi ya phanda (X). Kha tsha monde a vhona tshikolo, a tshi fhira (X). Zwi taratani a hu na na muthu. Maemu a thoma u hwenya henefha badani (X).

Ho no vha fhaa a mbo di vhona phakha. A tshimbila kha buroho (X) uri a kone u swika kha khonani dzawe dzi re getheni la phakha! (X)



Kha ri tharamuwe

Ri khou tamba mutambo wa rilei.

- Vheani zwidulo zwanu zwo ita danga. Tambani "tshintsha vhudzulo" – ni tea u wana ndila ya tshikhau ya u swika tshiduloni.





Kushumisele kwashu kwa maḡi: hayani na tshikoloni



Kha ri ṛwale

Ri shumisa maḡi ḡuvha ḡiṛwe na ḡiṛwe. Lavhelesani ṇḡila dzo fḡambananaho dzine ra shumisa ngadzo maḡi. Fhasi ha tshifanyiso tshiṛwe na tshiṛwe, ṛwalani zwine maḡi a shumiselwa zwone. Shumisani ṡhohwana dzi tevhelaho.

Kha u dzima mililo

Kha u ṡamba

Kha u ita uri zwimela zwi aluwe

Kha u kuvha na u ṡanzwa zwigodelo

Kha u bika zwiliwa





Kha ri ambe

Ambani nga zwinwe zwithu
zwinzhi zwine ra shumisa maḍi
khazwo. Maḍi ndi vhugala.
Ambani ngauri ri tambisa hani
maḍi. Hu nga bvelela mini arali
ra nga fhelelwa nga maḍi?
Vhudzani mihumbulo yaṅu
vhanwe nga inwi kilasini.

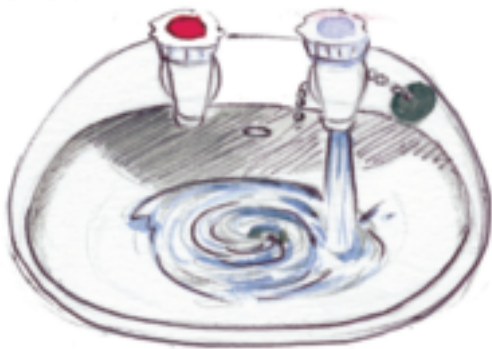


Duvha:



Kha ri tharamuwe

Edziselani zwi tevhelaho:



Maḍi a no khou
shuluwa kha
bommbi a tshi
dzhenha kha
beizini.



Gole ḽa mvula ḽi no
khou engedzedzea
ḽa fhedza ḽo nisa
mvula khulu ha
fhedza
makole o
balangana.



Mulambo u no khou elela nga
zwiṭuku u tshi pfuka matombo
wa fhedza u tshi vho elela
muṭavhani musekene.



Kha ri tambe

- Tambani mutambo wa "Bakete na marotha a maḍi".



Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:



Ngila dza u lozwa maḡi



Kha ri ṛwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Itani thiki (✓) tsini na tshifanyiso tshinwe na tshirwe tshine khatsho maḡi a vha a tshi khou vhulungiwa, na tshifhambano (✗) tsini na tshifanyiso tshinwe na tshirwe tshine khatsho maḡi a vha a tshi khou lozwiwa.



Duvha:.....



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwe na dzhenisa tshifhambano khazwo. Ambani sa kilasi nga zwine vhathu vha khou ita tshifanyisoni tshenetsho. Ambani uri vha nga shumisa maḓi zwavhudḓi nge vha ita mini.

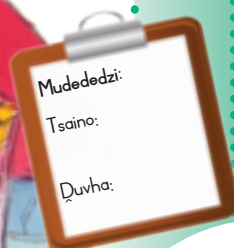


Kha ri ṅwale

Vhalani mafhungo a re afho fhasi. Dzhenisani thiki (✓) kha fhungo ḓiṅwe na ḓiṅwe ḓine ḓa ḓo ri thusa u vhulunga maḓi, na tshifhambano (✗) kha tshiṅwe na tshiṅwe tshi no lozwa maḓi.



	✓ kana ✗
Ndi litsha bommbi i tshi khou shulula maḓi musi ndi tshi khou ṱamba maṅo.	
Ri shumisa tshisibe tshi no vhavhalela mupo. A thi tevhuli maḓi a u ṱamba a bavuni, ndi a shumisa ngadeni.	
Madekwana maṅwe na maṅwe ndi ṱamba bavuni ḓo ḓalaho nga maḓi.	
Arali nda vhona bommbi i tshi khou rothisa maḓi ndi a i vala ya khwaṱha.	
Ri ṱanzwa zwigodelo maḓi a tshi khou shuluwa.	



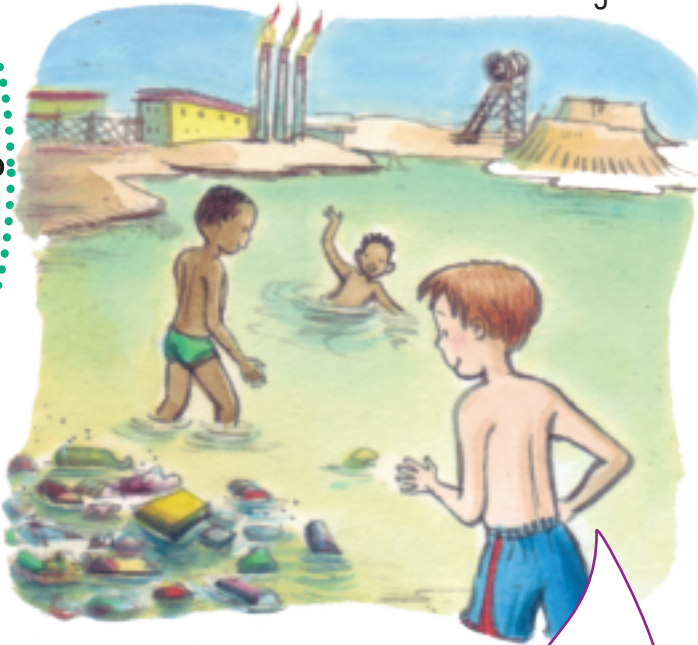


Maḡi a u nwa o teaḡo na a songo teaḡo



Kha ri ṅwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Dzhenisani thiki (✓) kha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe tshi no khou sumbedza nyito dzi si na khombo. Dzhenisani tshif'hambano (✗) kha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe tshi no khou sumbedza nyito dzi re na khombo.





Kha ri n'wale

N'walani ipfi "a zwi na khombo" kana "zwi na khombo" ni tshi fhedzisa mafhungo. Ro dzula ro ni itela la u thoma.

U nwa maḡi a re na tshika zwi na khombo.

U bambela maḡini a re na tshika _____.

U nwa maḡi a re mabodloni _____.

U nwa maḡi a no bva mulamboni wo tshikafhadzwaho _____.

U nwa maḡi a phaiphini o kunakiswaho _____.



Kha ri tambe



Tambani na vhaiwe vhavhili.

- Vhandani zwanda khathihi (mazha) na maḡi a no khou rotha:
 - nga u ongolowa bommbini
 - nga u t'avhanya bommbini
 - nga u t'avhanya nga maanda bommbini
 - nga tshifhinga tshithihi
- Tambani mutambo muḡwevho wa u vhandi zwanda une na u dīvha



Kha ri t'haramuwe

- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva maḡini o tshikafhalaho.
- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva maḡini o kunaho.
- Gadani sa bere i re na dora i no khou gidimela u nwa maḡi.
- Gidimani nga luvhilo ni tshi shavha mvula ya tshirulu.
- Rathani kha matombo ni tshi pfuka mulambo. Thusani vhane vha si kone u tshimbila.
- Dzunguluwani no ima fhethu huthihi sa maḡi ane a khou shuluwa bavuni (ni nothe na musi ni na khonani).
- Mudededzi wanu vha do ni sumbedza uri ni tshintshela lini kha muḡwe mut'haramuwe. Thetsheshelelani zwavhudi zwine vha khou ni sumbedza.



U vhulunga maḓi o kunaho



Kha ri vhale

Maḓi a tshika a ri vhangela malwadze.

Ri tea u nwa maḓi o kunaho.

Ri tea u tamba na u bambela maḓini o kunaho.



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Ambani na khonani yaṅu ngauri maḓi ashu o kunaho a bva ngaf'hi? Vhudzani kilasi mihumbulo yaṅu. Musi ri tshi kunakisa maḓi, a a kuna lune ra kona u a nwa.



Ri nga nwa maḓi a mvula arali tḥanga dza nḽu ya hashu na tḥanḡe zwo kuna.



Mimasipala i kunakisa maḓi ya a vhulunga uri ri kone u a nwa.



Ri nga vhlisa maḓi ashu uri ri bvisе tshika.



Ri nga sefa maḓi ashu uri ri bvisе tshika.



Kha ri ite nyito

Humbelani mudededzi wanu vha ni sumbedze uri sefo (filithara) ya madi i itiswa hani.

Ni tea u vha na:

Bodelo la 2 litha la pulasitiki
 Mutavha musekene, wo kunaho
 Mutavha wa madzhoru, wo kunaho
 Thongwana/giravhulu, dzo kunaho
 Lufhanga lu no fhira
 Dzudzu lo kunaho
 Ngilasi ya madi



Kha ri tharamuwe

- Shumisani tshisagana tsha nawa na hupu. Vheani hupu fhasi vhagudi vho ima kha rou vhukule ha 5m u bva kha hupu. Ni nga shumisa hupu ya netibolo.
- Mugudi munwe na munwe u wana tshikhala tsha u posa tshisagana tsha nawa kha hupu.





U bva kha masiari u ya kha vhusiku



Kha ri vhale

Masiari na vhusiku zwo f'hambana.

A zwi fani, ri pfa miungo yo f'hambananaho, nahone ri ita zwithu zwo f'hambananaho.

Nga masiari ri vhona u penya ha duvha. Duvha li ri fha tshedza na vhududo.

Vhunzhi ha vhathu vha shuma nga masiari, nahone ri ya tshikoloni nga masiari.



Kha ri n'wale

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe na khonani yanu ngazwo. Ndi zwifanyiso zwa masiari kana vhusiku? Zwi f'hambana nga mini? N'walani uri "Masiari" kana "Vhusiku" nga ntsha ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe.





Kha ri vhale

Duvha li kovhela nga madekwana.
Hu a swifhala ra thoma u vhona
ñwedzi na ñaledzi.

Ri tea u shumisa mbone uri ri
kone u vhona zwine ra khou ita.



Duvha:



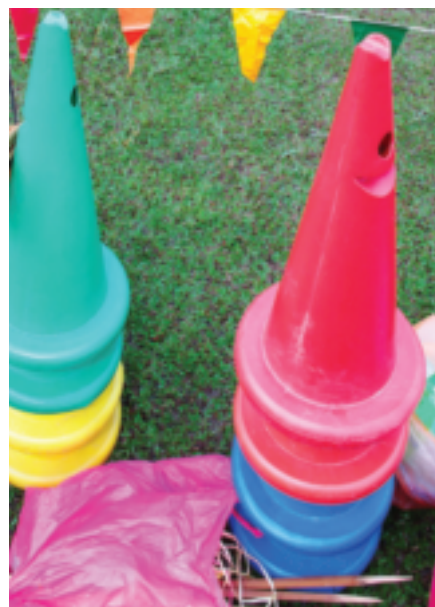
Vhusiku hu a rothola u
f'hira masiari.

Vhunzhi hashu ri edela
vhusiku, fhedzi vhañwe
vhathu vha a shuma vhusiku.
Hu na zwipuka zwi no bvela
nnda vhusiku fhedzi.



Kha ri tharamuwe

- Shumisani mapala (vhuno) kana ni shumise khounu dzi no nga bikhoni na bola.
- Vheani vhuno (kana bikhoni) mithara dzi si gathi u bva kha vhagudi.
- Shumisani bola khulwane ine ya nga sa bola ya milenzhe.
- Rahelani bola mapalani kana vhukati ha bikhoni.
- Thomani nga u raha nga mulenzhe wa tsha u ja ni tevhedze nga wa monde.
- No kora zwikoro zwingana?



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Makoleni vhusiku



Kha ri vhale

Masiari ri vhona lutombo na makole nyana. Tshi re tshihulwane ndi uri ri vhona duvha.



Vhusiku, ri vhona nwedzi na naledzi. Hu dovha ha vha na pulanete dzi no vhonala sa naledzi.



Tshinwe tshifhinga nwedzi u a kona u vhonala na nga masiari. A ri koni u u vhona zwavhudi ngauri duvha li a penyesa. Sedzani ni vhone arali ni tshi nga kona u vhona nwedzi nga masiari.



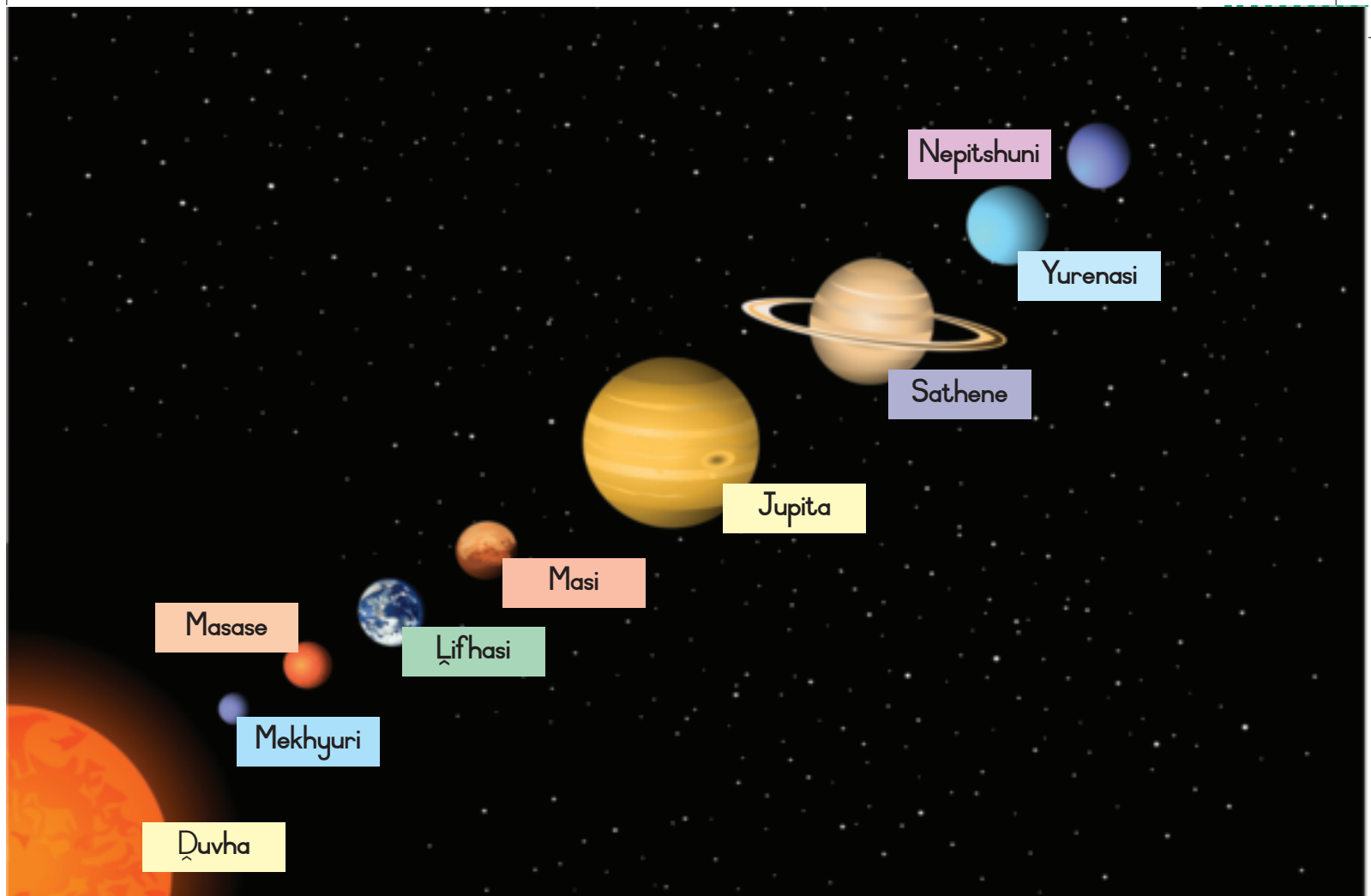
Kha ri ite nyito

Nwedzi a u vhonali u tshi fana duvha linwe na linwe. Lavhelesani nwedzi kha vhusiku vhuṭanu hu no tevhelelana. Kha zwibogisi zwi re afho fhasi, olani zwivhumbeo zwo fhambananaho zwa nwedzi zwe na zwi vhona.

Vhusiku ha u thoma

Vhusiku ha vhuvhili

Vhusiku ha vhuṭanu



Hezwi zwithu ndi duvha na pulanete dzi re kha sisiteme yashu ya duvha – ndi vhahura vhashu vha re tshikhalani. (Duvha na pulanete a zwo ngo oliwa zwi tshi sumbedza saizi dza vhukuma.)



Kha ri ambe

Hetshi ndi tshifanyiso tsha Sathene. Yo f'hambana na dziinwe pulanete dzotlhe ngauri i na rinngi u mona nayo. Ni a kona u vhona zwithomathoma zwitshena zwi re kha tshifanyiso? Ni vhona u nga ndi mini? Lavhelesani tshifanyiso tshihulwane tshi re nga ntsha. Sathene ndi khulwane kana ndi thukhu kha lifhasi? Ndi pulanete ifhio i no f'hira Sathene?

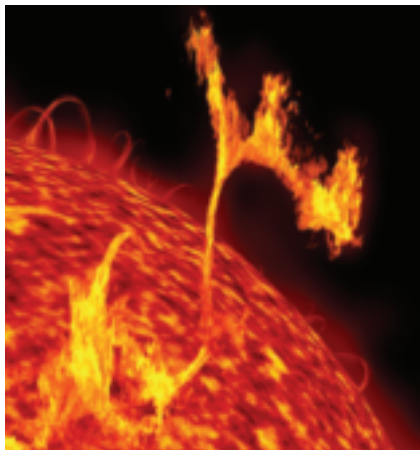


Duvha na n̄wedzi



Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.



Ambani na khonani yaṅu. Zwi ri sumbedza mini? Ni nga bula phindulo inwe na inwe i no ḡa muhumbuloni waṅu.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi waṅu vha ḡo thetshelesa mihumbulo yaṅu vha kona u ni vhudza uri ndi zwifanyiso zwa mini.



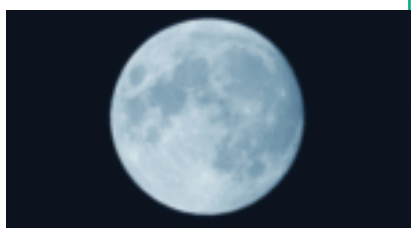
Kha ri vhale

Duvha ndi ṅaledzi. Li fana na bola khulukhulu ya mulilo ine ya hasekanya mufhiso na tshedza zwi tshi ya kha masia oṭhe. Duvha ndi lihulwane kha lifhasi nga zwigidi na zwigidi. N̄wedzi ndi bola khulwane ya matombo na buse ine i si hasekanye mufhiso. N̄wedzi a u ri vhoneṭsheli nga tshedza tshawo. U nga tshivhoni tshi no humisela masana a ḡuvha kha riṅe. N̄wedzi ndi mutuku nga maanda kha lifhasi.

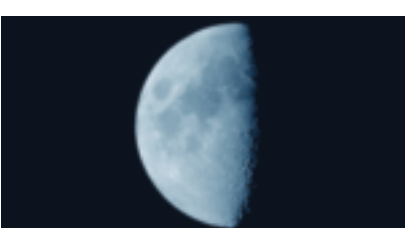


Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga zwa uri n̄wedzi wo shandukisa hani kha vhusiku ha maḡuvha maṭanu. Ni kone u lavhelesa zwifanyiso izwi. N̄wedzi waṅu wo vha u tshi vhoneṭsa sa tshinwe tsha izwi?



N̄wedzi wa gumba



Lutshenzhe



Luvhedzhegu/Nzedzana



Naledzi



Kha ri vhale

Duvha ndi yone naledzi i re tsinitsini na riṇe. Dzinwe naledzi dzotṁhe dzi kulekule na riṇe. Arali ni tshi nga fara lwendo lwa u ya u dala kha inwe na inwe ya naledzi idzi nga luvhilo luhulu, zwi nga ni dzhiela minwaha minzhi u swika khadzo.



Kha ri ambe

Penya naledzi, penya,
A thi divhi uri u nnyi.
Nṁha ṁadulu wo dzula.
U tshi penya sa daimani.
Penya naledzi, penya,
A thi divhi uri u nnyi!



Kha ri vhale

Luimbo ulu lwo vha lu tshi imbiwa na minwahani ya kalekale. Vhathu vho vha vha sa divhi zwinzhi nga naledzi. Ano maduvha ri vho divha zwinzhi vhukuma. Vhaendatshikhalani vha ya tshikhalani nga rokhetha dza tshipentshela uri vha divhe zwinzhi nga naledzi. Musi vhaendatshikhalani vha tshi ya tshikhalani, vha ambara sutu dza tshipentshela dza tshikhalani. Nga nṁhani ha vhaendatshikhalani vha vhahali na vhaṁali vhe vha vha rumela henengei, zwino ro no guda zwinzhi nga naledzi.



Kha ri ambe

Ndi zwithu zwavhudi uri ro guda zwinzhi nga naledzi? Ambani nga haya mafhungo na khonani yaṁu.



Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 4 – Vhege dza 8



Inwi ni wa tshipentshela.
Muvhili wanu wothē
ndi wa tshipentshela.
Muvhili wanu ndi wanu!



**A HUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hanu.**

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhañwe.**

**Arali muñwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhañwe.**

**Hune na nga founela hone
ni tshi toda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**



Make a placemat

Cut out the pictures you like and paste them on to the opposite page to make yourself a two-sided placemat. Cover or laminate the placemat with plastic and use it when you eat.







